

התחדשות חובת העלייה הכללית וההתנחלות בארץ
עם קום המדינה

בזה אנו מגיעים למגמתנו העיקרית של מאמרנו זה :
לברר ולהוכיח על פי ההלכה, שחובת העלייה
לארץ-ישראל ומצוותה וההתיישבות בה לא נפגמה כלל
עם קום המדינה והשגת הרבונות בחלק מסוים וניכר
משטחה. להיפך : היא גדלה עוד בערכה ועל כל אחד
ואחד מישראל היושב בגולה נתוסף חיוב יתר בחובת
קיומה, ולהוציא מדעת הטועים המקשרים דבר מצוות
העלייה עם השגת הרבונות על הארץ וחושבים מתוך
כך דעה-מוטעית, שהיה זה בעיקר קודם קום המדינה
כדי להרבות האוכלוסייה היהודית ולהגיע לידי רוב
תושבים ולזכות על ידי כך בבעלות ומכיון שכבר
הגענו למטרה המבוקשת לחיות כעם עצמאי בארץ
קדשנו עם ממשל עצמי, אפילו בחלק ממנה, הוקלה
בהרבה חובת העלייה ומצוותה, כי כמו שנוכח בע"ה
מצוות העלייה אינה קשורה כלל ועיקר בהשגת מטרות
אחרות, אלא היא עצמאית בהחלט והיא מטרה
כשלעצמה.

מצוות העלייה וההתאחדות בארץ מתחלקת לשתיים :

(א) מצווה כללית, חובה כללית על עם ישראל
במרוכו לבוא ולהתנחל בארץ, להיות בה
עם קדוש, שקהל הנמצא בארץ הוא הנקרא קהל הראוי
לשמו.

(ב) מצווה פרטית, חובה פרטית על כל אדם מישראל
באשר הוא שם לקום לעלות ציונה
ולהיאחז בה.

המצווה הכללית נפסקה עם חורבן מקדשנו, גלותנו
מן הארץ וניטול הכבוד מבית-חינו עד שעת
פקידה, ולא זאת אלא שהושבענו על כך, שלא לעלות
בחומה, כדאיתא בכתובות ק"א, א ונשארה איפוא רק
המצווה הפרטית על כל אדם מישראל כנוף נפרד, וכך
מסביר בעל "פאת השלחן" בה' א"י סי' א, ג : אמנם
אינה מצווה כללית לכל ישראל בגלות החל הוה, אלא
מצווה על כל יחיד לדור שם.

מתוך הדברים האמורים כשלעצמם ביכלתנו כבר
לעמוד על המבחן לכפילות חובת העלייה
ומצוותה מאז קום המדינה, כי הרי עניין השבועה
שלא יעלו בחומה, פירושה : שלא יעלו יחד ביד חזקה
וכפירוש רש"י בכתובות שם, ואם כן לא היה זה אלא
קודם שפקוד פוקדנו בפקידה הגדולה, שאז עלייה
כללית גדולה היתה יכולה להתפרש בפני המושלים
ההמונים עלינו כעין עלייה בחומה ביד חזקה, וכמו
שבאמת היינו מוגבלים בחוקי-חנק, וזכורים לנו עוד
יפה המאורעות הטראגיים שאירעו בימי המאנדאט
לאודים-מוצלים כשהיה דומה לממונים שעולים בחומה,
אבל מאז פקד אותנו ד' לטובה ליתן לנו שם ושאריה
בארץ קדשו, להיות אדונים בה, ונתן בלב אומות

זו של ישיבת א"י היא מצווה לנו אשר ע"י נעשות
מצוות הרבה ונקראת מטעם זה מצווה כוללת ומצווה
כזו לא חשב הרמב"ם במניין המצוות שלו.

יש להוסיף על כך, שמצינו להראשונים שמבארים,
שגם כל עיקר מצוות התורה ביסודיותם וכמאמרם
ותיקונם כולן אך בארץ הן, הדברים מבארים ברמב"ן
על התורה בראשית כו, ה : ויקרא יה, כה, ובשול"ח
הרשב"א, א, סי' קלד, מבאר על פי זה עניין מאמרם
ז"ל בכתובות קי, ב, שכל הדר בחוץ לארץ כמי שאין
לו אלות, והרי הרמב"ם פסק מאמר זה כהלכה פסוקה
בה' מלכים ה, יב, שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו
עובד עבודה זרה [ואכמ"ל בשינויי הלשונות בזה,
שבגמ' ובתורת כהנים פ' בהר כ"ה ל"ח ובהרכבת
הלשונות שיש בזה בדברי הרמב"ם שם].

בספר "תולדות יעקב" שם כותב גם לבאר מאמר רב
שמלאי בסוטה יד, א, במה שאומר, שמשם
רבינו נתאוו ליכנס הארץ-ישראל מפני שהרבה מצוות
נצטוו ישראל ואין מתקיימן אלא בארץ ישראל וכו',
ואינו אומר, שנתאוו משום עצם מצוות ישוב ארץ-
ישראל, ורוצה לומר משום שבהליכה אינו מקיים מצוות
ישיבה [בזה מתלוקת הפוסקים, עיי' להלן] ולדור בה
א"אפשר לו לבקש, כי ידע שמוכרח למות במדבר מול
בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור וכו', ועיין גם
בספר "חמדת ישראל", בקו' נר מצוה, אות ג, שכותב
דחזק ביותר הקושיא הנ"ל בזה שר' שמלאי עצמו הוא
מרא דהאי דינא שתר"ג מצוות נאמרו לו למשה
מסיני בסוף מכות, ולענ"ד נראה, שלפי האמור לעיל,
שהיא מצווה כוללת, יש ממילא לתרץ גם קושיית זו
ולומר, שזה כלול באמת בדברי רב שמלאי במה שאומר
"אמר משה : הרבה מצוות נצטוו ואין מתקיימן
אלא בארץ-ישראל איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו
כלן על ידי", ורצונו לומר בזה באמת לעצם קיום
מצוות ישוב א"י, היינו, שרוצה ליכנס ולקיים מצווה
גדולה זו של מצוות ישוב א"י, שהיא מצווה כוללת
הרבה מצוות ממצוות התורה שנצטוו ישראל עליהן
ובעצם הכניסה ועל ידה יקיימן כולן.

ובפשטותו נראה לי לתרץ קושיא זו ולומר, שלכן לא
פירש רב שמלאי שנתאוו מרע"ה לעצם
מצוות ישיבת ארץ-ישראל, שכיון שה' אמר לו שנגזרה
עליו גזירה, שלא יכנס לארץ, שוב אינו מצווה
במצווה זו ואינה חלה עליו כלל ומה לו לבקש יותר
על כך, לקיום המצווה, בזמן שכלפיו אין זו כבר בכלל
מצווה, ומשום כך קאמר רב שמלאי, שמרע"ה נתאווה
בכל זאת להיכנס לארץ אפילו אם לא יקיים בכך מצווה,
שעל ידי כך, שיהיה בארץ, אפילו זמן קצר בלבד,
יחולו עליו ממילא באותו הזמן חיובי מצוות רבות
רבות תתלוות בארץ שמתחייבים בהן מאליהן באופנים
שונים כל מי שנמצא בה.

העולם המאחדות, כלכורש בשעתו, להשיב לנו הגזילה בהלק מארצנו ושערי הארץ נפתחו לרווחה יום ולילה לא יסגרו לפני כל יהודי בלא כל הגבלה ובלא שום צמצום וכולם מתקבלים בזרועות פתוחות ובשמחה נפשית, אם כן הרי לא חל ממילא יותר על עלייה כללית דבר-השבויה, שלא יעלו בחומה ופג תקפה, כיון שזה כבר לא מתפרש בעיני שום אחד כעלייה בחומה, להיפך: רוב העמים שבידם כוח ההכרעה הכין-לאומית מביטים בעין טובה על כך — ותהא זאת מכמה בחינות ונימוקים משלהם שאין לפרשם — ורואים את הדבר כטבעי, כבנים השבים אל חיק מלדתם, ואם כן נתחדשה במצוות העלייה גם התיוב הכללי על כל בית ישראל ועל כל קיבוץ יהודי הנמצא אי שם בתפוצות לקום במרוכז ולבוא ולהתנחל בארץ חמדתנו.

חובת העלייה וההתיישבות אינה מותנית בהשגת רבונות בארץ

ישנם החושבים שמכיון שהחלק שבידינו כבר נכבש, הוצא מיד העכרם והוא ברשותנו הבלעדית, אין יותר חיוב לעלות ולהתיישב בה, כיון שבין כך הוא כבר תחת רגלינו, אבל טעות גדולה בידם, כי מצות העלייה כדי להיאחז בארץ אין לה מגע כלל למצות הכיבוש והן שתי מצוות נפרדות, וכשם שנצטוונו בתורה על הכיבוש, כך נצטוונו במיוחד גם על ההתיישבות, ככתוב בפ' מסעי, "והורשתם את הארץ וישבתם בה" וגו', כלומר: בתחילה באה מצוות "והורשתם" לגרש את הגוי אשר לפנינו ולא לעזוב הארץ בידו ואחר כך באה מצוות "וישבתם", לא להשאירה שוממה, אלא לבוא ולהתיישב בה בכל פנה וזויות, שלא תשאר שום חלקה אכלה ושוממה מאין יושב, וכפירוש הרמב"ן על התורה שם: דיו מצות עשה יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה', ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור ונולתן ולתיישב שם יעברו על מצות ה', וכוונת הרמב"ן בזה, שלא ימאסו בנחלת ד', וללכת ולהתיישב בארץ אחרת גם אפילו אחר שהארץ כבר תכבש לפניהם, כי עצם קביעת הישיבה במקום אחר נקרא מאיסה בנחלת ד', וכך באו הדברים מפורשים ביתר ביאור ברמב"ן במנין העשין שלו עשה ד', שכתב: "שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה והוא אומרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם", הרי בפירושו, שהחיוב בזה כפול, ראשית, שלא נעזבה ביד זולתנו מן האומות, ושנית, שגם אחר שנקיים זאת מוטל עלינו חיוב נוסף, שלא נעזבנה שוממה, אלא

נאחז בה, וכך ממשיך הרמב"ן בהמשך דבריו להוסיף לבאר דבר זה בשפה ברורה, שאינה משתמעת לתרי אנפי: וכן אם ברחו האומות מפנינו והלכו להם וכו' נצטוונו אנו לכבוש בארץ ולכבוש הערים ולהושיב בה שבטנו, וכן אחרי הכריתנו העם אם רצו שבטנו לעזבה ולכבוש להם ארץ שנער או ארץ אשור ונולתן מן המקומות אין רשאים שנצטוונו בכיבושה ובישיבתה, הרי דברים מפורשים וגם גילוי מפורש בבחינה של בא זה ולימד על זה, שמה שכתב הרמב"ן, שאילו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער וכו', כוונתו בכך, אפי' אם יתא זה גם אחר שהארץ נכבשה כבר בפניהם וכדוכותב כאן בהדיא, שהמכוון גם על "אחרי הכריתנו העמים".

ואולי לזה מכוונים גם דברי התוספתא, עבודה זרה, פרק ה' (לפי גירסת הרמב"ן פ' אחרי ית, כה, והוצאת צוקרמאנדל): "אלא כל זמן שהן עליה כאילו היא מכובשת, הא אינם עליה אינה מכובשת" (לפי צוקרמאנדל "כאילו" אינה מכובשת), והיינו, שאפילו אם כבר נכבשה, עדיין אין הכיבוש שלם ואינו ראוי לשמו האמיתי כל עוד שעם-ישראל אינו מתאחז בה ויושב עליה (ואכמ"ל בענין דין כיבוש למס עבירושלמי שביעית) ומכיון המצוה עוד לא קיימה כמאמרה, לכן לא נחשב עוד גם שנכבשה לפני ד', וכדאיאת בתוספתא שם, וגם זאת, מפני שלפני ד' יכול להיחשב ולהיקרא רק אם ישראל עם קרובו גר ומתנחל בה.

חיוב מכוּפּל על היחיד לעלייה והתיישבות מאז קום המדינה

מבחינה זאת של המצוה הכללית חל חיוב יתר למצוות עלייה והתיישבות מאחר קום המדינה גם על כל יחיד ויחיד מישראל הנמצא בגולה והוא מתחלק לשנים, היינו: א) חיוב עצמי פרטי, ב) חיוב עצמי כללי, וזה בהיותו מצווה להיאחז בארץ כדי לחזק בכך המעמד הכללי של חובת האחיזה וההתיישבות שלא תחזור ותשקע חלילה בזמן מן הזמנים ובאיו דרך שהיא בידי זרים.

וחילי ידי מדברי שו"ת ריב"ש (סי' קא), שמסביר בהמשך דברי תשובתו, שישב ארץ ישראל אינו מצווה לשעתה, אלא מצווה מתקיימת לעולם היא ומצווה ותועלת היא לכל ישראל, שלא תשתקע ארץ קדושה בידי טמאים ואין למדין ממנה לשאר מצוות, וכן תחזר הריב"ש להסביר זאת גם בס' שפי"ה, הרי שגדולה וחזקה מצוות יישוב הארץ על כל יחיד לא רק מבחינת החיוב העצמי, אלא גם בהיותה כוללת גם חיוב ערבותי, שכל אחד מישראל מחוייב לדאוג לתועלת הכלל הישראלי, שבהתיישבותו הוא מביא תועלת בכך לכל ישראל בנתינת יד מסייעת, שלא

נמי לא אמר מקרא ואספת דגנך אלא בא"י ורוב ישראל שרויין שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום ישוב א"י ולהוציא פירותיה הקדושים ועל זה ציוותה התורה ואספת דגנך, ובעזר זורה גורן השעורים הלילה משום מצוה, ובאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה ה"נ לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, אבל כשאנו מפורדים בעו"ה בין אר"ה וכל שמרבה בעולם יישוב מוסיף עבודת ה' חורבן מדה לרשב"י, וע"ז אנו סומכים על ר' נהוראי במתני' סוף קדושין מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה, היינו בח"ל וכנ"ל.

מסתבר, שדברי הח"ס מכוונים לאלה אשר מתעסקים ועושים חוליהם על טהרת הקדש ועוסקים בעבודת האדמה לשם שמים לשמו ולשמה, אבל הדברים כשלעצמם אשר משמענו בזה הח"ס הרי נפלאים מאוד ומסולאים בפו וגדמה שחובב ציון גדול ביותר שבמציאות לפי המושג בדורנו, שהוא עם זה גם יהודי חרדי, לא היה מעז להעלות על דעתו ומכל שכן להוציא מפיו דברים כאלה ועל אחת כמה להעלות על הכתב הגות לב מקוריים כאלה, לבוא ולומר, שאם אומר אדם בא"י לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, שהרי זה דומה כמי שאומר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, מפני שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום ישוב ארץ ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים? ואם אנו שומעים בכל זאת כדברים האלה מפורש יוצאים בקדושה ובטהרה מפי הקנאי הגדול לוחם מלחמת ד' ביד חזקה בדור העבר ורבן של ישראל רבינו החתם סופר ז"ל, הרי יש בהם בהרבה לאין ערוך כדי להוסיף עז ועצמה, עידוד וגוהם בידי אחינו החרדים לדבר ה' המתאגדים באגודות במטרה להאחז על אדמת הקודש לעבוד את אדמתה ולהוציא פרי הלולים.

מצוות עלייה והתיישבות גם כשהנהגה היא ברובה חלוצית.

נראה לי כדבר ברור, שאין מקום כלל לסירוב לעלות לארץ משום שהנהגת המדינה נמסרה ברובה בידי פורקי עול בעו"ה, וגם לא לטענה לומר שבלתי אפשרי שתוכל הישועה השמימית לצמוח על ידי אלה האנשים אשר אין יראת אלהים בלבם, כי מלבד שהיא מזויפת מתוכה ושוברת בצידה, מפני שברור הדבר שכל שתתגבר העלייה של שומרי תורה כן תתגבר כוח ההשפעה של היהדות הנאמנה במוסדות המדינה, עד שבהמשך הזמן יוכתרו בהצלחה המאמצים לשנות פני הדברים לטובה בע"ה, מלבד זה, מי יוכל לבוא בסוד ההשגחה העליונה ולמצוא חקר שדי, הרי כבר היה כזאת לעולמים שבאפס עצור ועזוב שלח ה' עזרתו מקודש בידי מלך ישראל רשע להרחיב את גבולות הארץ וליישוב בה המוני בית ישראל, ומפליא הדבר,

השקע הארץ בידי זרים, וגם בחיוביות, בהחייאתה ובהפראתה.

ואם כך הדבר בכל התקופות, גם בזמן שהיינו עוד רחוקים מלהיות עם - בארצו, על אחת כמה שגדול ומכופל חיוב זה על כל יחיד ויחיד לעלות ולהתיישב בארץ לא רק מבחינת החיוב הפרטי בלבד, אלא גם מבחינת חיובו הערבותו הכללית, לדאוג לתועלת האומה והמדינה בתהליך יצירתה, שיפוצה וקוממיותה כאומה חזקה בארץ קדשה ולעורדה ולאמצה לפרות לרבות, להתרחב ולהתפשט, בכל השטחים ובכל המובנים ככל אשר ברכנו ד'.

גם זאת, עם קום המדינה גדלה חובת העלייה משתי בחינות נוספות. ראשית, הוסרו העיכובים והמכשולים של סכנות עלייה, וגם הוסרו העיכובים בשל חוסר האפשרות להתפרנס בארץ עד כדי סבל של חרפת רעב ח"ו, שעם הסרת מכשולים אלה ירדו גם צדדי הפיטורים התלכודיים שנוכחים בקשר לכך בדברי הפוסקים, וממילא אין אפילו מקום חיוב לשמוע בקשר לרצון עיכוב עלייה אפי' לאב ואם או בית דין, כמבואר כל זה באריכות בשו"ת מהרי"ט ח"ב חיו"ד סי' כ"ה, ובחידושי ל"סוף כתובות, בדברו על דברי הר"ח כהן הנזכר בתוס' כתובות שם, וכן בשו"ת מבי"ט ח"א סי' קל"ט, ושו"ת מעיל צדקה סי' כ"ו, ופ"ת באה"ע סי' ע"ה סק"ו, ושו"ת בית יהודה למהר"י עייאש חיו"ד סי' נ"ה, ועוד, והדברים ארוכים.

שנית, יש לומר, שלפי המצב העכשווי שהמדינה נמצאת בו, שזה עתה יצאה כמעט מחיתוליה והיא מוקפת מסביב אויבים מושבעים הרוצים לבלעותה חלילה, מוטלת חובה מיוחדת של "התלצור" וישישים, למהר לעלות ארצה ולבוא לעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם, שגובע מחיוב של מלחמת מצוה, כנפסק ברמב"ם ה' מלכים פרק ה' ה"א, וכל כוח עולה מאורגן וגם בלתי מאורגן מסייע לכך מבחינת מה במישרין ¹²³⁴⁵⁶⁷אח"ח בעקיפין, כמובן.

מצוות עבודת האדמה בארץ ישראל

אל יהא קל בעיני מישוה ערך עניין הסידור ההתיישבותי בעבודת האדמה לנהנים מיגיע כפיהם, ומכל שכן שאין שום תירוץ של עיכוב עלייה עבור כן ולאי הסכמה לסידור שכזה, כי אם ידועה עבודת האדמה בדרך כלל כמובחרת מכל העבודות והמסחרים השונים בהיותה בדרך כלל נקיה מכל שמץ של גזל וקיפוח והדומה להם, הרי בארץ הקודש עצם המלאכות של לעבדה ולשמרה המה גם גופי מצוות.

נסתפק בזה בהביאנו בכאן בקשר לכך דברים נעלים ומופלאים שכותב בזה תחתם סופר בחידושי לפ' לולב הגזול ד' ל"ו ע"א מדי דברו על מחלוקת רשב"י ורבי ישמעאל בברכות ד' ל"ה ע"ב בביאור ואספת דגנך, וזה לשון רבינו החתם סופר שם: גלע"ד רבי ישמעאל

שהכתוב מציין הדבר לשבחו של מלך זה סמוך ונראה יחד עם ציינו את גדול רשעתו של מלך זה, בבחינה של "אין עבירה מכבה מצוה". הלא כה דברי הפסוקים בזה: בשנת חמש עשרה שנה לאמצינה בן יואש מלך יהודה, מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה. ויעש הרע בעיני ה' לא סר מכל הטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל. הוא השיב את גבול ישראל מלכוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלקי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר. כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל. ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת דשמים ויושיעם ביד רבעם בן יואש (מלכים ב' יד, פסוקים כג—כו).

הרי דברים מפורשים בדברי נביאי האמת והצדק כחלום ושוברו בצדו על פליאת מחזה לעזרת ישראל מיד צר באמצעות רשע עד להשחית בטעמו ובנימוקו. וידוע, שכל מה שנקבע בכתבי הקודש, אפילו בתורת סיפור, לא נכתב ח"ו לשם סיפור בלבד, אלא לשם גבואה ולימוד לדורות [ועל זה אנו אומרים "ותורתך ודברך ישים על לבו". לא תורתך בלבד אלא גם דברך]. וממילא גם הנ"ל נקבע לשם כך לשמש לנו מגדל-אור ואספקלריא מאירה לכל התרחשות בתמשך הדורות ואם כן מי יערוב לנו ומי יתקע לכה ידינו, שאנו בזמנינו לא היינו אחר ההשמדה הגדולה של צורר האנושיות היטלר ימ"ש ג"כ בבחינה של מרה מאד ואפס עזוב ואין עזר לישראל, על כל פנים לא פחות מאז? דומה שעוד לא היתה השמדה אכזרית כזאת ובממדים רחבים כאלה מאז בריאת היצירה האנושית על אדמות ואם כן לא רחוק הדבר מלחשוב שבהיות שבחסד ה' עלינו, לא דבר למחות את שם ישראל מתחת השמים, לכן בהיותנו זקוקים מיד כאויר לנשימה למדינה עצמאית על קרקע מוצק לנו כארצנו, עזר לנו ה' ברחמיו הגדולים בידי אלה שאחזו כל הזמן בהנהגה הלאומית והיו מוכנים ומוכשרים לכך, בלא להביט על הדבר הזה שנראה שרובם אינם שומרי תורה ומצוה, ובהדי כבשי דרחמנא למה לך? עלינו בעיקר לעשות את המוטל עלינו, לשמור ולקיים מצוות ד', ובתוך זה גם המצוות הגדולות והנשגבה של עליה לארץ ולישב בה, ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה, כדאיתא בספרי ס' ראה ובתוספתא פ"ה דע"ו, ולהשפיע בכל מידת יכולתנו על כל אשר בשם ישראל יכונה, בתוך מוסדות המדינה ותחוצה להם, בעיר ובכפר, לשוב אל ד' ולתורתו לטוב לנו. ושומרים שקלקלו וכו', וד' הטוב בעיניו יעשה.

ולא אמנע טוב מהזכיר בזה דבר נפלא שראיתי בקשר לכך בספר שו"ת תולדות יעקב בחלק חושן משפט (סי' ת). בדברו שם בשבחי ארץ-ישראל ובנוגע לזה שהזמנת פסוקים והמעוררים לכך חלק גדול מהם אינו

שומר תורה ומקיים מצוות בפועל, הוא מביע בדבריו רציון נשגב הראוי לתשומת לב מיוחדת: "דאם היה ההתעוררות מת"ח אזי יאמרו הבריות יען שהם חפצים וכוספים לא"י הקדושה לקיים מצות התלויים בה כדדרש ר"ש בסוטה יד, א: מפני מה נתאוה מרע"ה ליכנס לא"י וכו', וא"כ היינו אומרים דהרוח הזה אינו מהשמים, אבל כעת אשר ההתעוררות באה לאלה האנשים אשר מעולם לא עלה על דעתנו אשר המה יהיו מהמעוררין להרעיון הזה אי"ז כי מאת ה' היתה זאת". וכאן מוסיף המחבר להביע רציון נעלה שחשובני, כי בחובו לפתור לנו הרבה בעיות ופסיקות, הוא מוסיף וכותב: "ואולי הם מוכרחים להרעיון הזה ושיהי' בנין ירושלים דוקא ע"י אלה האנשים כי יוכל להיות שהם היו מהגורמים לחורבן ירושלים (ועי' גיטין ד' נ"ו ע"א דרבנן רצו לעשות שלום ולא הגיחו כי אמרו נפיק לקרבא) לכן גזירת מלך היא אשר המה יהיו המתקנים כי לא ידח ממנו נדח כתיב, ויתקנו את אשר עוותו בדורות הראשונים".

בלא להיכנס לעומק הדין, בבירור ובליבון כראוי לדברים אלה העומדים ברומו של עולם, חובקים מרחבי עד ומעמיקים חריש אל יסודי התוויה והיצירה, דומה, הרי בדברים אלה יש בהם כשלעצמם חומר ממצה ומספיק כדי לעורר את גיבוי המחשבה לחדירת קודש לעמקי רוי-עולם, שיש בהם כדי ליתן סיפוק רוחני נשמתי בהעלם ובהסתתר, אפילו מתחת לסף ההכרה, ולדומית-תהלה, ובכך להפיץ ולהשרות קצת מן האור העילאי על הימש-חושך שאנו ממשמשים במצבנו הרוחני במדינתנו הגבנית.

וידעו אלה היושבים בארצותיהם לבטח ושוקדים על שמריהם, כי מלבד אשר עליהם לחשוב תמיד על מקרא שכתוב "ובגוים ההם לא תרגיע" וזה צריך להטריד את מנוחתם, הרי בנוגע לעצם מצוות העלייה הנה דוקא במצבם הנוכחי יוכלו לקיים המצווה כמאמרת כאשר היא באה מתוך הכרה עצמית ורצון פנימי ובחירה חפשית, וכדמצינו להח"ס בדרשותיו, שמבאר בטוב טעם דברי נעים זמירות ישראל [תהלים מז] שאמר: ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב וגו', שר"ל: כי ידוע כי כל התורה היא בבחירה ולא בהכרח, וידוע ג"כ משאחז"ל אתה תומך גורלי שהקב"ה הניח את ידינו על חלק הטוב ואמר ובחרת בחיים [רש"י דברים ל] וכ' הרמב"ן בפ' מסעי על פסוק והורשתם את הארץ וישבתם שהיא מ"ע מפורשת לישיב בארץ הקדושה, והנה כשאין לנו חגיגה ע"פ כל הארץ רק הארץ הזאת א"כ לא נקיים מ"ע זו כ"א בהכרח ולא יוכל בחירתנו אותה ברצון לשם ה', אך כשיש לנו שוב ארצות הגוים ולא נבחר לשבת כ"א בה, אזי נקיים מ"ע חנ"ל ברצון נשמינו, אכבר כתבנו הקב"ה תומך גורלנו ומניח ידינו על החלק הטוב לומר את זה תבחרו לכם, וזהו שאמר

הארץ והתאחזו בה, כי ה' דיבר טוב על ישראל להביא עליו הטובה והברכה אשר דיבר ביד עבדיו הנביאים, אלא להשיב לו ברצון ובשמחה נפשית, הננו ועלינו:

מבחינת הצד ההלכותי, יש להסביר הענין, דשלא בשעת פקידה אין הקיסרוג גדול כל-כך, כיון שיש מקום לבעל דין לטעון, שעוד לא תם זמן עינש הגלות ומושבעים אנו עדין בשלוש השבועות הנזכרות בכתובות שם, באופן שיש בפעולות לחץ-העלייה משום דחיקת הקץ ומרידה מאיוזה צד שהוא באומות העולם ואין להעלות בחומה, וכדמטעם טעם לנו הריב"ש בתשובותיו בס"י ק"א בתוך המשך דבריו שם, אחר ביארו, שאין ספק, שהעלייה לארץ ישראל מצווה היא כדאמרו חז"ל, שהדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה כדאמרו: כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שאין סתירה לזה ממה שהיה אומר הנביא לבני הגלות בנו בתים וכו', כי "זה היה מפני הגלות שגזר עליהם ומי שהגלם לא היה מניחם לשוב עד שעלו ברשות כורש וגם עתה אחת משלש שבועות שהשיב הקב"ה לישראל שלא יעלו בחומה", אבל בבא שעת פקידה ומי שהגלם, או הנמצאים תח"י מניחם לשוב, ואין שום שאלה של עלייה בחומה, הרי נסתלקו כל התירוצים והאמתלאות לסירוב לעלות, ועם הסירוב כעת מכניסים את עצמם ח"ו במצב עגום של "נסתלק הדיון נסתלק הסניגור והקסיגור מקטרג" ובפרט בשעה שכבר נתקיים בפועל בחלק מן הארץ מצוות "וירשתם" שמוטל לזאת חיוב יתר לקיים גם "וישבתי" הנאמר בסיפא דקרא.

לעצם מצוות העלייה

כפי שכבר הודענו אין מגמתנו במאמרו זה לבירור הלכותי של עצם מצוות העלייה והיישוב בארץ ישראל באופן כללי, וממילא גם לא לבירור פרטי הדינים המרובים הקשורים בגוונים שונים במצות העלייה, אלא עיקר מגמתנו היתה לברר רק בקשר למצוות העלייה עם קום מדינתנו.

אך למען שלא יחסר המוזג נצביע בזה בדרך של מראי מקומות עיקריים בנוגע לעצם מצוות העלייה, נציין בראשונה המיוחד שבדבר, שרבינו הקדוש ברצותו להשמיענו במשנתו בסוף כתובות גזיל מצוות העלייה לא"י, שהבעל יוכל לכוף על כך את אשתו ובני ביתו, וכן להיפר, לא פתח את דבריו להשמיענו בראשונה חיוב עצם מצוות העלייה, אלא פתח מיד, בההלכה היוצאת מזה, ואמר "הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין, אחד האנשים ואחד הנשים", בדומה למה שמצינו בדרך זו לענין קריאת שמע, שלא פתח בכירור עצם החיוב, אלא פתח בפועל יוצא "מאימתי

הכתוב ידבר עמים תהתינו ולאומים תחת רגלינו באופן שנוכל לשבת בארצם כרצוננו, ואח"כ יבחר לנו את נהלתנו, ובוה יוכר שהיא בבחירה ולא בהכרח (דרשות ח"ס כרך ב' ד' ש"ו).

^[1234567] ^[אח"כ] חובת היענות לקול הקורא לעלייה ולהתיישבות

גדולה עד מאד היא התביעה משמיא באופן מיוחד כשבאה התעצלות כללית באיוז מדינה מן המדינות שנמצאים שם נדחיישראל להיענות לקול הקורא לעלייה ולהתאחזות בשעת פקידה גדולה כזאת של תקומת המדינה ועיצובה, שפלאי פלאות נעשה לה בעבר ונעשים לה בהווה על כל צעד ושעל, גלמד זאת, נהאמר במס' יומא ט, ב: ריש לקיש הוי סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנא יהב ליה ידא, א"ל אלהא סנינא לכו דכתיב אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם זלת היא נצור עליה לוח ארז, אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליהם כדלתות נמשלתם כארז שחרקב שולט בו, ועיין ברש"י, שמפרש שעל ידי זה שלא עלו בני בבל בימי עזרא מנעו שכינה מלבוא מלשוב לשרות בבית שני ורק קצת חזון שכינה היה וכלו לא היה, וכן במהרש"א בח"א מסביר, שאילו עלו כולם היה נעשה נס שהיו נשמרים בלא חומה והיתה הנבואה נשארת ביניהם ועכשיו שלא עלו כולם וצריכים חומה להשמר מפני אויבים והמיעוט שעלו עשו עצמם כדלתות והיינו לשמור רק פתחי העיר, נמשלו כארז וכו', שהנבואה נסתלקה מהם.

אנן רואים ולמדים מזה גודל ההרס הרחני שגרם אי-היענותם של כולם כאחד לעלות כחומה לקול הקורא של "מי בכם מכל עמו ה' אלקיו עמו ויעל", שבא בשעת הפקידה, עד כדי גרימת הסתלקות השכינה והסרת ההשגחה המיוחדת להמשכת הפעלתם של גיסי-שמים מיוחדים על העם המחודש נעוריו לקיום עצמותו בארץ קדשו, שכנראה לא עבדי משמיא נסים כאלה אלא אלא בשוב כולם [כשם שמצינו גם כמה וכמה מצוות התלויות בארץ שקשורות דוקא עם ביאת כולם], היינו בהתאחדות ובהתרחקות כנסת ישראל כולה או רובה בארץ הקודש מקום משכן השכינה, והקפידה היתה כל כך גדולה עד כדי שמירת השגאה על כך לבני בבל כעבור דורות עד ימי רבה בר בר חנה, כפי שהושמענו על זה מביטוי של ריש לקיש.

האם אין מאמר קדוש ונשגב זה שבחז"ל נוקב ויורד עד תהומה של גפש האדם בישראל ודופק על דלתו גשמתו להתעורר ולעורר כל חרשי משכן-גופה ללמוד ממנו מוסר השכל, לפקוח עינים ולשקוד לא לחזור עוד הפעם על השגיאה הגדולה של קשיחות לב ואי-הקשבה לקול האדיר הקורא בחזקה בעת פקידתנו זו לכל נדחי ישראל בארצות מזוריו: התאגדו ועלו, וביספה שעה אחת קודם, לציון מכלל יופי, באו ורשו את

קורין את שמע" וכו'. וזהו לרוב פירסומו וידיעתו של עצם החיוב, וכשם שלענין ק"ש כששאלו בגמ' בריש ברכות על פשר דבר "תנא היכא קאי דקתני מאימתי", באה התשובה "תנא אקרא קאי", כן גם כאן צריכים לימר כמו"כ דתנא אקרא קאי, על מקרא שנא' בפ' מסעי "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את ארצות", וזהו פירוש.

ומצינן יסוד לדברינו אלה ברמב"ן שם, שכותב, שמה שהפליגו רבותינו במצוות הישיבה בארץ ושאינו יוצא ממנה וידונן כמורדת באשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל וכן האיש, בכאן נצטוינו במצוה זו, כי כתוב זה הוא מצוות עשה ותחוקר מצווה זו במקומות רבים בארץ ורשו את הארץ, וכן מבאר גם הרשב"ש בתשובותיו סי' א'.

ועיין גם בפסקי זהלכות בזה ברמב"ם ה' אישות פרק יג, ה' י"ב, וכן בה' עבדים פרק ח' ה' ה"א לענין עבד שברח לארץ ישראל, ובאופן מיוחד מה שהרמב"ם מדגיש לכתוב בה"ט שם, שדין זה גוהג בכל זמן אפילו בזמן הזה שארץ ביד עכו"ם, וכן עיין מ"ש בקשר לכך בשו"ע אה"ע סי' עה, וי"ד סי' רס"ז, סעיפים פב"ה, ובסי' רכ"ח סעי' לה, לענין גדרי ארץ ישראל וש"ך ופ"ת שם, ובפאת השלחן ה' א"י.

ובספרי התשובות המדברים בזה יש לציץ במיוחד לשו"ת תשב"ץ, ח"ג סי' רפח, תרומת הדשן ח"ב, סי' פח; שלטי הגבורים פ"ג דשבועות; רשב"ש, סימנים א"ב; מבי"ט, ח"א, סי' קלט, וח"ב, סי' רטז; מהרי"ט, ח"ב, חיו"ד, סי' כח; מהרשד"ם, חאה"ע, סי' רטז; מעיל צדקה, סי' כו; נודע ביהודה, מהדו"ת חיו"ד סי' רה"ר; בני יהודה, סי' קכד, ועוד, ויש גם להאריך בבירור הלכה אם העלייה כשלעצמה מצווה, או שמשמשת רק הכשר מצווה, עיין בזה בשו"ת ריב"ש סי' קא וסי' שפז, ובשו"ת תשב"ץ, ח"א סי' כא, וח"ג, סי' רפה, ורשב"ש, סי' ב, ושו"ת בני יהודה סי' קכד ובמג"א באו"ח סי' רמח ס"ק טו, והדברים ארוכים ואכמ"ל.

נסיים את מאמרינו בדבריו הנעלים של הגאון המקובל, בעל "חסד לאברהם": "וכאשר יראו אותן האנשים [בני קיבוץ גליות שיבואו ארצה יחד עם מלך המשיח] כאשר אחיהם [שימצאו כבר בא"י] נעשו בריות חדשות ופורחים באויר ללכת לדור בג"ע ללמוד תורה מפני הקב"ה, או יקבצו יחד בני קיבוץ גליות ויקחו דאגה בלבבם ויהיה להם דאבוק נפש ויתרעמו אז על מלך המשיח ויאמרו הלא אנחנו עם בני ישראל כמוהם ומאין זו להיות הם רוחניות בגוף ובנפש משא"כ אנחנו ולמה גרע? וישיב להם מלך המשיח הלא כבר נודע ומפורסם מדותיו של הקב"ה הוא שהם הכל מדה כנגד מדה, אותן שהיו בחו"ל ואחר יגיעות רבנות השתדלו לבא לארץ ישראל כדי לזכות אל נפש טהורה ולא חשו לגופם ולממונם ובאו בים וביבשה ולא חשו להיות נטבעים בים או להיות גזול ביבשה ולהיותם שבויים ביד אדונים קשים, ובעבור עיקר רוחם ונשמתם עשו זאת, ע"כ חזרו להיות רוחניים מדה כנגד מדה, אבל אתם שהיה בידכם לבא לארץ ישראל כמוהם ואתם נתרשלחתם בעבור חמדת הממון וחששתם לאיבוד גופכם ומאזדיכם ומהם עשיתם עיקר ורוחכם וגפשותיכם עשיתם טפל, לכן נשאתם אתם ג"כ גשמיים מרוחכם וכו', אבל אותן שלא חשו לגופם ולממונם כנוכר רק חשו לרוחם ולנפשם בלבד עושה עמהם השי"ת כמה טובות לעשותם בריה חדשה כנוכר ולהוליך אותם אל הג"ע התחתון" (חסד לאברהם, מעין שלישי, גהר כב).

אשרי האיש אשר יבחר ויקרב לבוא להסתופף בחצרות בית ד', היא ארץ קדשנו, יפה שעה אחת קודם, ולא מרום ישכון לזכות לבשם את עצמו באיירה הזכה והצלולה ולהחיות את נשמתו בטל תרמון שיורד על הררי ציון הנאצל מאוצרות טל-התחיה הגנוזים בגן-האלקים, כי שם צוה ד' את הברכה וזים עד העולם, ולא לחנם שמו אבותינו מדור דור נפשם בכפם והשליכו נפשם מנגד כדי לזכות להתהלך לפני ד' בארצות החיים, כי ידוע ידעו כי "חיי נשמות אויר ארץ, דדור אבקת עפרך וגופת צוף נהרין".

סימן מט

קונטרס תשובות על ספרי „אבן יעקב“ ובירורי הלכות נוספות

פרק א

בבירור מקור ההלכה המקובלת דמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא

ב"ה. צום גדלי' תשכ"ג, ירושלים ע"ה"ק תובכ"א

ייטיב ד' החתימה למעלת הוד כבוד הגה"צ ידיד
ד' עמודא דצלותהון דישאל הרב הגאון
הגדול חריף ובקי בחדרי תורה שלשלת היחסין כבוד
שמו מפארים מוהר"ר יקותיאל יהודה הלברשטאם
שליט"א, אבדק"ק קלויזנבורג — קרית צאנז.

אחדשכתר"ה באהבה וכבוד כיאות וכראוי ואחרי
מבוא התיים והשלום.

מכתב קדשו קבלתי בשמחה בערב ר"ה ואני מודה
לכ"ג מאד על אשר הואיל לשים עין-עיונו
בספרי החדש „אבן יעקב“, ושעה של קורת רוח היתה
לי עם קריאתי דברי פלפולו הנעימים שהואיל
להמציא לי במה שחידש מדי עברו על הסימן הראשון
מספרי בדין מאעצל"ד, הן בביאור דברי המס' שמחות
פ"ב והן בפירוש כוונת דברי הרמב"ם בפ"ג מה'
השובה ובפ"ב מה' רוצה, וליקרת דבריו אעלה בזה
לפני כ"ג בקצרה ממה שהתעוררתי אגב עיוני בדבריו
הנעלים.

א) למ"ש בספרי בסי' א' אות ג' דנושאי כלי
הרמב"ם לא הערו מקום מוצא הדין מאין
יצא לו בפ"ג מה' תשובה דשופכי דמים אין להם חלק
לעוה"ב וכו'. כותב ה"ג לומר דיצא לו מהך דב"מ ד'
נ"ט ע"א דהמלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק
לעוה"ב ואמרי' שם דהו"ל כאילו שופך דמים דאזיל
סומקא ואתי חיורא א"כ מכש"כ בשופך דמים פשיטא
דאין לו חלק לעוה"ב, הו' בתויו"ט פ"ג דאבות מי"א
דיליף לה מדכתיב כי דבר ד' בזה לפי שהאדם נברא
בצלם אלקים והרי הוא דבר ד' כלומר ענין ד' וצלמו
ע"ש ואסברי' לי ג"כ הפנ"י בב"מ כאן, א"כ בהורג
נפש צלם אלקים בודאי הוה בכלל זה עכ"ד.

והנה ברור דנוסף לכל המקורות שהבאתי בספרי שם
משמש גם זה כמקור גאה נוסף, ואביא לו
סייעתא לכך מדברי ספר שו"ת שערי רחמים ח"ב
חיור"ד סי' ל"ב (שאני מציין לעיין בדבריו בספרי שם
באות ו') שכותב בדיוק כענין זה לחסביר הך דהמאבד

עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, וז"ל : ועם כי לא
ראיתי מפורש כן נ"ל להביא סמוכות לזה ממ"ש הרב
תיו"ט ז"ל פ"ג דאבות גבי מלבין פני חבירו ברבים
דאין לו חלק לעוה"ב שהביא משם מד"ש שכתב
דאיתיה בכלל כי דבר ד' בזה שהרי מבזה חבירו
ברבים, והוא ז"ל כתב דהיינו לפי שהאדם נברא בצלם
אלקים והרי הוא דברי ד' כל' ענין ד' וצלמו וכו',
וא"כ ה"ה למע"ל שמשחית ומאבד צלמו בידו דבכלל
כי דבר ד' בזה הוא לפי"ד הרב ז"ל עכ"ל. הרי בדומה
ממש לדברי הדר"ג.

ובאשר על כן לא מוכן מדוע שכ"ג כותב להלן
בהמשך דברי מכתבו דמהרמב"ם אינו מוכח
דס"ל הך דמעצל"ד אין לו חלק לעוה"ב, ולא עוד אלא
כחו ש' רש"א כותב לפרש בכוונת הרמב"ם בפ"ב
מרוצה ה"ב דהורג עצמו לא יהי' נהרג לעתיד ביום הדין
וכו'. דמלבד דברי האמורים בזה בספרי שם, הא הרי
מדברי הדר"ג גופא הקודמים איכא ג"כ הוכחה מדברי
הרמב"ם דכן ס"ל הך דמעצל"ד אין לו חלק לעוה"ב,
דאותו הנימוק והמקור מקרא דכי דבר ד' בזה שישנו
לפסק הרמב"ם לשופכי דמים דאין להם חלק לעוה"ב,
הרי ישנו גם בהורג את עצמו, דגם בזה הרי הוא מבזה
דבר ד' וצלמו, דהורג צלם אלקים חיל בתר סברא,
וכדברי הספר שערי רחמים הנ"ל, וא"כ הרי הוא כלול
שפיר בהך דשופכי דמים דאין להם חלק לעוה"ב, ועוד
זאת דהרי הרמב"ם פוסק בפ"ו מה' דיעות ה"ח ובפ"ג
מה' תשובה הי"ד הך דינא דהמלבין פני חבירו ברבים
אין לו חלק לעוה"ב, וא"כ נלמד מזה במכש"כ לענין
מאבד עצמו לדעת, ובדומה לדברי הדר"ג בזה גבי
שופכי דמים.

ויעיין בשו"ת האלף לך שלמה חיור"ד סי' שכ"א, שגם
מבלי להביא דברי התיו"ט, כותב להוכיח
מההיא דב"מ דמעצל"ד אין לו חלק לעוה"ב, והוא
ממשאחז"ל גבי תמר שנוח לו לאדם להפיל עצמו לכ"ה
ולא ילבין פני חבירו, ומאי קמ"ל בזה פשיטא דהנופל
לכ"ה אינו רק איבוד הגוף והמלבין פני חבירו ברבים
אין לו חלק לעוה"ב, אלא ודאי דמאעצל"ד אליח
לעוה"ב וא"כ כיון דבידו להציל עצמו ואינו עושה והוי'
מאעצל"ד וגמי אין לו חלק לעוה"ב, לכך קמ"ל דמ"מ
טוב לעשות כן כיון דאינו מאבד ע"ל רק כדי שלא
ילבין פני חבירו אין זה מאבד ע"ל, ומוכח מזה הא
מאבד עצמו בלי טעם זה אל"ח לעוה"ב עיי"ש.

פרק ב

א. בדין איסור הנאה משער ועור המת. ב. בהא שת"ח אינם מבטלים בזמנינו מלימודם להוצאת המת ואפלו בידוע שהוא קרי ותני וגם מתני לאחרים ג. בדין שינוי מקום לאבל אם האיסור אפילו בלעמוד במקום הקבוע בביהכ"נ כגון לשמ"ע. ד. אם בשוגג תפרו הקריעה על או"א לאחר שבעה אם מחויב לקרוע עוד הפעם ולפני זה אסור ללבוש הבגד או לא.

ב"ה. י"א חדש ימי הרחמים תשכ"ב.

ירושלים ע"ה"ק תובב"א.

שלום וברכה וכתובה וחתימה טובה לידידי היקר הרב וגאון המפורסם ח"י סו"ת וכו' מוה"ר ברוך רקובר שליט"א. חבר ביה"ד האיזורי בחיפה.

אחדשה"ט באהבה וכבוד.

שמחתי לקראת קבלת מכתבו היקר וקראתי בעיון הארותיו וספיקותיו שנתעוררו לו תוך כדי עיונו בספרי החדש "אבן יעקב". והגני בזה לענות לו עליהם בקצרה לפי סדר מכתבו.

א. לדברי בספרי בס"ט באי שער ועור המת אסורים בהנאה, מעיר כת"ר שיש לחלק מצד סברא בין שער לעור עפ"י מה שראה בספרים שהשערות גדולות גם לאחר מיתה ולפי"ז י"ל דלכן שערות המת מותרות בהנאה מפני דלגבי שערות עדין לא נקרא שער המת. מאחר שיש עוד חיות לגבן שהן הולכות וגדלות, וסברא זו היא רק לגבי שערו ולא לגבי עורו, ולכן יתכן דאף דהרמב"ם סובר דשערו מותר, מ"מ עורו אסור, ע"כ.

והנה הגם דלדעתי קשה להסביר בכזאת בדברי הרמב"ם שהרי בפ"ד מאבל הכ"א כותב במפורש טעם אחר על זה שס"ל דשערו מותר, והיינו "מפני שאינו גופו", וכן בפיה"מ בסוף פ"ק דערכין מסביר הרמב"ם טעם היתר השיער "לפי שהוא מובדל ממנה" וזה כמובן טעם אחר לגמרי ממש כת"ר (ואכמ"ל בנוגע לסתירה שישנו בעצם הדין וחילוקו שיש בזה בין דברי הרמב"ם בפיה"מ לבין דבריו בספר תי"ד).

אבל לעצם סברת כת"ר לא ידעתי למה שהוצרך להביא ממרחק לחמו ממה שראה בספרים, יותר היה לו להביא על כך דברי רש"י בערכין ד' ז' ע"ב שמסביר שלכן לא נאסר השיער בהנאה מפני "ששיער לאו בר מיתה הוא שאין עשוי להשתנות", ובכזאת מסביר גם בפ"י רבנו גרשום שם "דכי קא אסרה מידי דהוי גופה ממש דמשתנה מחמת מיתה שיערה אינו משתנה". הרי כמעט בדיוק כסברתך דמר, אלא שאינם נתלים בהצד החיובי מה שיש עוד חיות

ב. הדריג שליט"א עומד על הדקדוק בדברי הרמב"ם בס"ב מרוצה היב דקחשיב שופכי דמים שחייבים מיתה לשמים וביניהם ההורג את עצמו, ומסיים עליהם בלשון "כל אחד מאלו שופך דמים הוא יעון הריגה בידו והייב מיתה לשמים ואין בהן מיתה בית דין", ונראה שקאי על כל מה שאמר מקודם שבהנך גם הורג את עצמו, ומה שי"ך שאין בהם מיתה ביד"ז על כן כותב לפרש דאולי יש לכוין בדבריו מה שנסתפק בהלכות קטנות ח"ב סי' רל"א במ"י שעשה עצמו טריפה והתרו בו אם ביד ממיתין אותו — השובה דרשו רז"ל בב"ק צ"א: ואך את דמכם לגמשותיכם אדרוש לרבות הממית עצמו ולמיד טריפה אינה חיה וכו' עיי"ש. ובאם עשה טריפה מ"מ אין בהם מיתה ביד, עכ"ד המחזיקים.

אלא דבכגון דא הרי ישנו אותו הספק גם בעשה חבירו טריפה אם ממיתין אותו במיתה ביד, וכדמצינו שמסתפק בזה בספר למודי ה' לימוד קס"ח ונשאר בצ"ע, עיי"ש, ובמנחת חנוך מצוה ל"ד נסתפק ג"כ בזה ונטה לומר דלהסוברים דטריפה אינה חיה בשום ענין אפשר דהורגין אותו עיי"ש, וא"כ האם גם זה נוכל להוכיח לפי הנ"ל מדברי רמב"ם אלה דאין ממיתין אותו במיתה בית דין? ויש להאריך.

ובפשטות משמע דזה שמסיים הרמב"ם ואין בהן מיתה ביד דזה מוסב רק על יתר שופכי הדמים של אחרים דקחשיב ומונה שם וששייך בהם להשמיענו זאת, והוכחה לכך גם מהמשך דברי הרמב"ם בזה בה' ד' וה' במ"ש שמלך או ביד נמיתים אותם בהוראת שעה וביותר ממה שמסיים וכותב בהלכה ה' שם, דכ"ז, "כדי שלא יהיה להם הדבר לפוקה ולמכשול ויאמר הרני מסבב להרוג אויבי כדרך שעשה פלוני ואפטר", והך לישנא "דהרני מסבב להרוג אויבי", הרי בודאי דלא שייך לומר שהוא מוסב גם בהקדג את עצמו כמובן, ופשוט.

וכאן אומר קצת לקולמסי שבות בכדי שלא להיות למשא על כ"ג, ובמיוחד באשר הימים הקדושים האלה נזכרים ונעשים ביותר כימי תשובה ותפלה ותחנונים לפני אבינו שבשמים שיחננו ויענגו ויוציא לאור משפטינו לקראת היום הקדוש והגורא הממשמש ובא עלינו ועל כל בית ישראל לטובה ולברכה אמן, ואסיים מעין הפתיחה בברכת גמר חתימה טובה לכבוד הדריג שליט"א ולכל המסתופסים בצילה ויקיים בו קו"י ד' יחליפו כח וכו', ומי יתן ובמהרה נוכח לגישום משאלותינו להופעת הדר גאון ד' ועיונו תפארתנו על כל יושבי יובל, עדי יאמר כל אשר נשמה באפו ד' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה.

בכל הדרת הכבוד והיקר

נוקירו ומכבדו כרום ערכו ודושת באה"ר

אליעזר יהודא וולדינברג

[מ"ד ע"א]

ד) אַזאַן לספקו האחרון, והוא : אם בשוגג תפרו את הקריעה על או"א לאחר שבעה, אם מחויב לקרע עוד פעם במקום הקריעה, והאם אסור לו ללבוש הבגד כ"ז שלא קרע עוד פעם, ע"כ. והוא באמת ספק הראוי לתשומת לב.

וְאַחֲרֵי הַחִיפּוּשׁ מִצֵּאתִי שֶׁכֵּבֶר נִשְׁאַל עַל כֵּךְ בִּסְפֵר מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא (בַּחֲלָק הַחִידוּשִׁים שֶׁל הָרֵב שְׁלֵמָה אֶלְפִּי ז"ל) יו"ד ס' ש"מ. וז"ל השאלה : מַעֲשֶׂה בֶּא' שְׁמַת אַחִיו וְאַחֲרָיו נִכְנָסָה יְהוּדִית א' שֶׁהָיָה רִגִּילָה לִכְבֵּס אֶת בִּגְדָיו וּלְקַחָהּ הַבְּגָד קִרְעוּ וְתִפְרָה אוֹתוֹ הֵיטֵב וְכִיבְסָתוֹ שֶׁלֹּא יִדְעָה הַקִּרְעַת הַהוּא מִה טִיבוֹ, אִם צָרִיךְ לַחְזוֹר וּלְקַרְעוֹ אוֹתָהּ הַתְּפִירָה מִשּׁוּם דְּקִי"ל אֲסוּר לֵאחֲזוֹת כָּל ל', או דִּילְמָא אִיסוּרָא הוּא בִּשְׁעַת אִיתוּי וְהָרִי כֵּבֶר נַעֲשֶׂה הָאִיסוּר וּמֵאִי דְחֹזֶה הוּא.

וְבִאֲשֶׁר הִסְפֵּר אֵינּוּ מִצּוֹי, וְהַתְּשׁוּבָה הִיא קִצְרָה, וְאֵין שִׁמְחָה כְּהַתְּרָה הַסְּפִיקוֹת (כִּפִּי שְׁכוּתָב כְּת"ר). אַעֲתִיק לוֹ בּוֹזֵה דְּבָרֵי תְּשׁוּבַת הַסֵּפֶר עַל זֶה. וְז"ל : ג'ל שֶׁצָּרִיךְ לַחְזוֹר וּלְקַרְעוֹ הַתְּפִירָה דְּעִיקָר תִּקְנַת ר"ל הוּא שֶׁיִּשְׁאַר הַבְּגָד קִרְעוּ וְזֶה מְכַלֵּל הָאֲבִילוֹת וְסִימָן לִזֶּה הָט"ו מִדְּהוֹקֶשׁ הַפְּרִיעָה לַפְּרִימָה מִה פְּרִיעָה ל' יוֹם אֶף פְּרִימָה ל' ע"ש סט"ו וְא"כ אֶף שֶׁנִּתְפַּר הַבְּגָד הָא סְמִיָּה בִּידִיָּה לְקוֹרְעוֹ ב' כְּדֵי שֶׁתִּתְקִיִּם מִצּוֹת הַפְּרִימָה ל' יוֹם, וְלִיד לַפְּרִיעָה שֶׁאִם עֶבֶר וְגִילָח שׁוּב אֵין לוֹ תִּיקוֹן, וְכֵן נ"ר מִמָּה דְּקִי"ל דְּהִלּוּקָה בְּגַד קִרְעוּ מִן הַקִּרְעִים שֶׁאֵינָם מִתְּאַחִים אֲסוּר לֵאחֲזוֹתוֹ וּמִשֶּׁהָ אֲסוּר לְמוֹכְרוֹ לַעֲבוֹרִים מִשְׁמַע שֶׁכֵּךְ מִצּוֹת הַבְּגָד שֶׁנִּקְרַע עַל אֲבִיו וְאִמּוֹ וְכִדּוּמָה שֶׁיִּשְׁאַר קִרְעוּ לַעֲלוֹם וְלֹכֵן אֲסוּר אֶף הִלּוּקָה לֵאחֲזוֹתוֹ כְּדֵאֵינָא בְּסִי"ט הוּא גַּם עֲרוּכָה בִּמְ"ק ד' כ"ו ב' וְאֶף שֶׁי"ל שֶׁהָאִיסוּר הוּא עַל הִלּוּקָה שֶׁחֲכָמִים עָשׂוּ גִזְרָה שׁוֹה לְכָל בֵּין לְהִלּוּקָה בֵּין לְבַעֲלֵיו וּמִיָּהּ אִם כֵּבֶר נִתְפַּר בְּדִיעֵבֶד שׁוּב אֵין עָלָיו חַיּוּב כָּלָל, מ"מ מִדְּאִשְׁכַּחַן דִּאֲסֵרוּ אֶף לְגוֹי וּבְגוֹי לֹא שִׁיךְ הָאִי טַעְמָא דְּשִׁלָּא יַעֲשֶׂה הִלּוּקָה אִיסוּר ש"מ דִּכְךָ הִיא חֻבַּת הַבְּגָד לֵהוּיֹת קִרְעוּ וְלֹא מִשּׁוּם שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה הִלּוּקָה אִיסוּר אֵלֹא חֻבַּת מִנָּא הוּא, וְכִיּוֹן שֶׁכֵּן אֶף שֶׁנִּתְפַּר לֹא נִפְטָר סוּף סוּף מִחֻבַּתּוֹ, וּבּוֹדָאֵי דְּדִין ל' יוֹם לִשְׁאֵר מֵתִים לֵאחֲזוֹתוֹ הוּא כִּמוֹ לַעֲלוֹם דֹּאבִיו וְאִמּוֹ דֵּאֵין חִילּוּק בִּינֵיהֶם אֵלֹא לַעֲנִין הוֹמֵן בְּלִבָּד ע"כ. הָרִי לָנוּ פֶּסֶק לַחֲיּוּבָא, שִׁישׁ חַיּוּב בְּכַגּוֹן דֹּא לַחְזוֹר וּלְקַרְעוֹ מִקּוּם הַקְּרִיעָה.

ה) וְלִפְיָן הָדִין נוֹתֵן גַּם זֹאת, דְּבִהִיכָא שִׁחְתּוֹ סְבִיבוֹת הַקְּרִיעָה וְהוֹשִׁיבוּ שֶׁם חֲתִיכָת בְּגַד אַחֲרֵי דְּלִדְעוֹת הַפּוֹסְקִים הַחֹלְקִים עַל הָט"ו בְּסִי" ש"מ סְקִי וְס"ל דֹּאסוּר לַעֲשׂוֹת זֹאת לַעֲלוֹם, כְּמוֹבֵא בְּכִרְכִּי יוֹסֵף אוֹת ט' בְּשֶׁם סֵפֶר בֵּית דָּוִד וּמוֹזְכֵּר גַּם בִּפְתִּי סְקִי"ט. וְכֵךְ פּוֹסֵק גַּם הָעֲרוּה"ש בְּסִעִי"ג, א"כ צָרִיךְ לְשׁוּב וּלְקַרְעוֹ בְּמִקּוּם זֶה אֶת מִקְּוִם הַחֲתִיכָה הָאַחֲרָת.

וְאִפִּילוֹ לְהָט"ו יִתְכַּן שֶׁאִם עָשָׂה זֹאת בְּתוֹךְ י"ב חֹדֶשׁ ג"כ צָרִיךְ לְקַרְעוֹ אֶת הַמִּקּוּם מִחֲדָשׁ, כִּי אֵצֶף שְׁכוּתָב בְּדִבְרֵינוּ שֶׁאֵין זֶה בְּכָלָל אִיתוּי הַקְּרִיעָה כָּלָל אֲבָל הָרִי

(אם יש ?) ומסתפקים באי־השליליות שישנו בשער, והיינו במה שאינו משתנה, וזה לבד כבר מספיק שלא יקרא על זה שם שם מיתה.

וְלִפִּי הָרַבֵּנוּ גִרְשׁוֹן שְׁתִּלִּי זֶה מִפְּנֵי דְּדוּקָא מִיָּדִי דְּהוּא גּוֹפֶה מִשְׁתַּנָּה, אֲפֶשֶׁר אוֹלִי לִפְרֹשׁ כֵּן גַּם בְּכוּנַת הָרַמְבַּם וְלֹמַר דְּזֶה שְׁכוּתָב "כִּפְנֵי שֶׁאֵינוּ גּוֹפֶה" ר"ל דְּלֹכֵן אֵינוּ מִשְׁתַּנָּה, וְכִי קֵאֲסֵרָה מִיָּדִי דְּהוּא גּוֹפֶה מִמֶּשֶׁ, דֹּאז מִשְׁתַּנָּה מִחֲמַת מִיתָה, דּוּמִיא שְׁכוּתָב הָרַגְמָה.

ב) בְּהָא שֶׁאֵין כּוֹתֵב בְּסִפְרֵי בְּסִי" כ"א בְּצֵד הַהִיתֵר הֵב' בְּהָא שֶׁת"ח אֵינָם מְבַטְלִים מְלִימוּדָם לְהוֹצֵאת הַמֵּת מִפְּנֵי שְׁבוּה"ז סָתֵם ב"א לֹא נִקְרָא קְרִי וְתַנִּי. מַעֲיָר כְּת"ר דְּעִדִּין לֹא עֲלָתָה לִפְיָן אֲרוּכָה בְּהָא שֶׁהַמִּנְהַג שֶׁאֵפִי" אִם יִדּוּעַ שֶׁהוּא קְרִי וְתַנִּי וְאֵפִי" מִתְּנִי לֵאחֲרֵיהֶם אֵין כּוֹלֵם מְלוּיָם אוֹתוֹ עַד בִּיה"ק, עַל כֵּן כּוֹתֵב כְּת"ר לְצִרְף טַעַם עִפְ"י הַח"מ בְּאֵה"ע ס' ס"ה שְׁכוּתָב גְּבִי מְבַטְלִין ת"ת לְהַכְנִסָת כֻּלָּה דְּהוּא דּוּקָא כְּשֶׁרוּאָה שֶׁנִּכְנָסִין לְחוּפָה וכו'. וְלֹכֵן לִפִּי דְּבִרְיוֹ (כִּי הֵב"ש חוֹלֵק) י"ל דְּמִדְּמִין הוֹצֵאת הַמֵּת לְהַכְנִסָת כֻּלָּה וְרַק מִי שֶׁרוּאָה הַהוֹצֵאת מִחֻיּוּב לְבַטֵּל וכו' ע"כ.

וְאֵנִי מִתְּפַלֵּא עַל כְּת"ר שֶׁל שֵׁת לָבוּ לִרְאוֹת שֶׁכְּטַעַם הוּא שֶׁל כְּת"ר הָרִי אֵנִי מְבִיא בְּסִפְרֵי שֶׁם בְּהִילּוּקֵי הָרֶאשׁוֹן בְּשֶׁם הָעֵמֶק שֶׁאֵלֶּה שֶׁמְבַאֵר כֵּתֵךְ חִילּוּקָא, שֶׁכִּי שֶׁאֵינוּ רֹאֶה אֶת הַמֵּת אֵין בּוֹ מִצּוֹת הַלּוּיָהּ הַמֵּת, וְכִשְׁעִיִּין בְּגוֹף דְּבָרֵי הָעֵמֶק שֶׁאֵלֶּה יִרְאֶה שֶׁמְבִיא בְּזֶה-ג"כ אֶת דְּבָרֵי הַבִּישׁ וְדוּחָה אֶת דְּבָרֵי מַהֲלָכָה וּמְבִיא הַהוֹכָחָה לְכָךְ מִלְשׁוֹן הָא"ר פִּי"א שְׁכוּתָב "בִּשְׁעָה שֶׁהִי, רֹאֶה אֶת הַמֵּת וְאֵת הַכֻּלָּה וכו'" וְכֵן מִלְשׁוֹן הַגַּמ' בְּבִרְכוֹת ד' י"ח "הִרְוָה אֶת הַמֵּת וכו'" וְכֵן גַּם מִלְשׁוֹן הַשּׁו"ע בְּזֶה, עֵינִן בְּדִבְרֵינוּ בְּשֶׁאֵילֵתָא י"ג וְשֶׁאֵילֵתָא ל"ג וְכֵן בְּמָה שֶׁצִּינֵינוּ בִּיּוֹתֵר בּוֹזֵה בְּסִפְרֵי רִמַּת רַחֵל ס' ג', ע"ש וְבִמָּה שֶׁהִבֵּאתִי דְּבָרִים בְּזֶה גַּם בְּשֶׁם הַגָּאוֹן ר"ד מִקְאֲרֵלִין ז"ל בְּסִפְרוֹ שֶׁאֵילֵת דוּד.

וְכִמּוֹ"כ הָרִי הִבֵּאתִי בְּסִפְרֵי בְּסִי" י"ט שֶׁם [וְכֵן בְּרִמַּת רַחֵל שֶׁם] צִדְדֵי הִיתֵר עַל שֶׁאֵין מְלוּיָן עַד בֵּית"ק כ"א ד' אִמּוֹת וְיֹתֵר כִּיעוּ"ש.

ג) מָה שֶׁמִּסְתַּפֵּק כְּת"ר בְּעִנִּין שִׁנּוּי מִקּוּם הִישִׁיבָה בְּבִיהִכ"ג בִּשְׁנַת הָאֲבִילוֹת, אִם הָאִיסוּר הוּא דּוּקָא בִּישִׁיבָה אוֹ אֲסוּר אִפִּילוֹ לַעֲמוֹד בְּקִבְעוֹת בְּשִׁמְ"ע וְכִדּוּמָה בְּמִקּוּם שֶׁהִי' יוֹשֵׁב וְעוֹמֵד מִקּוּדָם, ע"כ.

הִנֵּה יֵשׁ גִּילּוּי לִזֶּה בְּדִבְרֵי שו"ת מַהֲר"ם שִׁיק חִיו"ד ס' שִׁשְׁטִי שֶׁאֵין מְזַכֵּירוּ בְּסִפְרֵי בְּסִי" ג"ח, שְׁכוּתָב שֶׁם בְּתוֹךְ דְּבָרֵינוּ מִדִּי דְּבָרוֹ בְּהִדִּין הַנִּפְסֵק בְּאוּ"ח ס' תִּקְנֵי"ט דְּבִת"ב א"צ לְשִׁנּוֹת מִקּוּמוֹ "דַּע"כ כִּיּוֹן דְּצָרִיךְ לִישֹׁב ע"ג קִרְקַע הָרִי כֵּבֶר שִׁינָה מִקּוּם יִשִּׁיבָתוֹ דְּעִיקָר שִׁנּוּי מִקּוּם הֵינּוּ לַעֲנִין יִשִּׁיבָה" עִי"ש. הָרִי דְּפִשְׁטָא לִיָּה לְהַמְהַר"ם שִׁיק דְּעִיקָר קִפִּידַת הַשִּׁנּוּי מִקּוּם הוּא לְגַבִּי הִישִׁיבָה, וּמִיָּנָה דְּהָא לַעֲנִין הַעֲמִידָה לֹא אִיכְפַּת לָן וּמִסְפִּיק בְּהַשִּׁנּוּי שְׁעוּשָׁה בְּזֶה לְגַבִּי הִישִׁיבָה.

כתב נמי הטעם שאמרו בגמ' שאינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא ומשמע מזה דהיינו דוקא בקטנים ממש, ע"כ.

והנה גם אני בדברי הרי ציינתי לדברי הרא"ש שהביא את הירושלמי. ורק כתבתי לדייק אחרת מדברי רבינו הגר"א ז"ל מדהביא את דברי הירושלמי כמקור לדברי השו"ע דתשב"ר אין מתבטלין כלל, והרי שמואל לא היה אז תינוק מדעסק בגמ' וע"כ משמע מזה דפירש דהמובן של תשב"ר בכאן הוא על תלמידים הלומדים לפני הרב אפילו גדולים בשנים.

כעת עולה בדעתי דאולי הבל שאין בו חטא בכאן נקרא עד בן עשרים בהיות דב"ד של מעלה אין עונשים עד כ', ובוה נוכל להשוות דברי הרא"ש עם דברי הגר"א, ונאמר שמואל היה עדיין פחות מבן עשרים. ויש להאריך.

(ב) על דברי בסי' מ"א שאני מביא בשם ספר כל בו על ה' אבילות שכותב בלשון "אם יכול לבוא ע"י אורון ולהיות אצל גדול הבית תוך שלשה אפטר שמצטרף כיון שסוף סוף יכול לבוא". מעיר כתר"ה וכותב: "ולא הבנתי מה ראה על ככה להזכיר שיעור של ג' ימים הלא לכו"ע השיעור הוא כדי הילוך יום אחד דהיינו עשר פרסאות וכו', ע"כ.

ואשיבנו. בודאי לא עלה על דעת הכל בו לטעות בדבר מפורש כזה, ומודה גם מודה שצריך לזה שיוכל לבוא כדי הילוך יום אחד, וזה שכותב בלשון זה הוא מפני שמסתמך שם והולך על זה שהביא קודם לכן דברי הרא"ש בפ"ג דמו"ק בשם הראב"ד שמסביר דהחשבון של י' פרסאות שנתנו הוא מפני דאם נסתם הגולל סמוך לחשיכה ולמחר שדריה בתריה שליח ומטי לגביה סמוך לחשיכה, וליומא אחרי אתא לגביהו נמצא משיג האבלים תוך שלשה שעדיין הוא תקפו של אבל, ועל יסוד זה הוא שהמשיך הספר כל בו לכתוב בלשון "ואם כן בזמננו אם יכול לבוא על ידי אורון ולהיות אצל גדול הבית תוך שלשה וכו'", ור"ל בגוונא הג"ל דלמחר שדריה בתריה שליח שליח וכו' וליומא אחרי אתא לגביהו, אבל זאת כאמור מודה גם מודה דצריכים שהוא יכול להספיק לבוא מעת קבלת הידיעה בכשיעור של עשר פרסאות שהוא כדי מהלך יום אחד, וכך כותב מפורש הכל בו שם בתחילת דבריו בזה בלשון: "המקום קרוב שנזכר בחז"ל הוא תוך עשר פרסאות, ושיעור מהלך יום אחד", ופשוט.

וא"כ"י בזה בברכת כתיבה וחתימה טובה ושנה טובה ומאושרת לו ולכל אשר באהלו אהל ישרים יבורך.

בהקרה ובהערצה ובידידות נאמנת
אליעזר יהודא וולדינברג

מדגיש במפורש בדבריו דשרי זה רק בלאחר י"ב חדש לאו"א.

ועיינתי בגוף דברי ספר בית דוד סי' קס"ב שמציין אליו הברכי יוסף, וראיתי שמסביר המילתא בטעמא מדוע דלא ס"ל לפסוק כהט"ז, מפני שהרי אמרו אין מתאחין לעולם משמע דלית ליה שום תקנתא, ועוד אמרו שאסור למוכרו לישראל עד שיודיענו שהוא מהקריעין שאינם מתאחין כדי שלא יאחזו הלוקח והחמירו עוד על הלוקח שאסור לאחותו מספק, וגם אסרו למוכרו לגוי שלא יאחזו, כל זה מוכיח שאיסור זה אינו חובת גברא אלא חובת מנא ועליה דבגד רביע איסורא, ומ"ל מאחה מ"ל עוקר החתיכה שהקדע בה שצריך להיות הקדע בו לעולם וכשעוקר החתיכה הרי נשאר הבגד בלא קריעה. [וכמו"כ מקשה שם על הט"ז שאם אין זה בכלל איחוי הקריעה כלל, אפי' תוך י"ב חדש נמי לשחרי. ומסיים דכן גם המנהג שלא לתקן בכזאת, כי מעולם לא ראינו מי שיעשה כן] עיי"ש. הרי בדברי הבית דוד בזה בכעין הנימוקים שכתב הספר משחא דרבותא הג"ל, ומדגיש לכתוב שאין הברל בזה בין מאחה לבין עוקר החתיכה שהקדע בה, דהחויב הוא שישאר הקדע בבגד לעולם, וא"כ הדין נותן דצריך לחזור לקרוע את מקום החתיכה החדשה, ואקצר, מי יתן ויקיים בנו "התנערי מעפר קומי לבשי בגדי תפארתך", יבולע מות לנצח ואך ששון ושמחה ישמע בגבולינו.

ולשנה טובה ומאושרת יכתב ויחתם לאלתר לחיים טובים, הוא וכל אשר באהלו אהל ישרים יבורך.

בידידות ובהוקרה

אליעזר יהודא וולדינברג

פרק ג

א. מהו המובן של אין מבטלין תשב"ר להוצאת המת ב. החשבון של עשר פרסאות שנתנו כדי שיצטרף עם גדול הבית, שהוא כדי הילוך יום אחד.

ב"ה מוצש"ק אור ליום א' י' לחדש ימי הרחמים השכ"ב. ירושלים עיה"ק תובב"א.

אל הוד כבוד ידי"ג וידי"ע הרב הגאון הגדול חו"ב בחז"ת וכו' כש"ת מוהר"ר שלמה זלמן אורבך שליט"א. ר"מ ישיבת קול תורה בפעיה"ק תובב"א.

אחזשכר"ה באהבה וכבוד.

יקרת מכתבו קבלתי ביום ועש"ק ואני מודה לו על אשר שם עין-עיניו בספרי החדש "אבן-יעקב" ובוה הרני להשיב על ב' הערותיו.

א. לדברי בסי' כ"א עפ"י דברי הגר"א, מעיר כתר"ה מדברי הרא"ש פ"ג דמו"ק סי' ס"א שהביא ג"כ דברי הירושלמי בנוגע לתשב"ר ואפ"ה